

ὡς ἐν δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν. Ἐπλανήθησαν δέ τινες, καὶ δύο ἀρχὰς ἔθεντο ἐκ τοῦ μὴ ἐννοῆσαι τὴν καθόλου αἰτίαν ὄλου τοῦ ὄντος ἀλλὰ τὰς μερικὰς αἰτίας τῶν μερικῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ ἐκ τοῦ τὴν περὶ τοῦ ἀγαθόν τι εἶναι κρίσιν μὴ λαβεῖν καθ' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ὄλον τάξιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρὸς τι μερικὸν τάξιν· πᾶν δέ, εἰ καὶ τῇ μερικῇ τάξει ἐνδέχεται μὴ συμφωνεῖν ποτε, ἀλλ' ἐν τῷ ὄλῳ τεταγμένως τὴν ἑαυτοῦ χώραν κατέχει. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀπειρον προΐεναι ἐν ταῖς τῶν κακῶν αἰτίαις, οὐκ ἀνάγκη τιθέναι ἐν πρῶτον κακόν, τῶν ἄλλων αἰτίον, ἀλλὰ δεῖ αὐτὰ εἰς τινα αἰτίαν ἀνάγειν· αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ πάντων τῶν ὄντων αἰτία καὶ ἀγαθῶν, ἀγαθὴ οὐσα, ἐξ ἧς προΐασι καὶ τὰ κακὰ κατὰ συμβεβηκός, ὡς προείρηται.

Traité des anges.

15 L. — Περὶ τῶν ἀγγέλων ἀπολελυμένως.

1. Ὅτι ὁ ἀγγελος πάντῃ ἐστὶν ἀσώματος, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα“. Ζητεῖται γὰρ πρὸς τὴν τοῦ παντός τελειότητα εἶναι τινα καὶ νοερά κτίσματα· τὸ δὲ νοεῖν οὐκ ἔστιν ἐνέργεια σώματος, οὔτε τινὸς δυνάμεως σωματικῆς· πᾶν γὰρ σῶμα ἐνταῦθα
20 καὶ νῦν ὀρίζεται.

2. Ὅτι οὐκ ἔστι σύνθετος ἐξ ὕλης καὶ εἶδους. Ἀδύνατον γὰρ τὴν νοεράν οὐσίαν οἰαδήποτε ὕλη συνεῖναι, διότι ἡ ἐνέργεια τῷ τρόπῳ τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος συνάδει· τὸ δὲ νοεῖν, ἐνέργεια πάντῃ ἄυλος, ὁ δῆλον ἐκ τοῦ ταύτης ἀντικειμένου, παρ' οὗ πᾶσα ἐνέργεια τὸ εἶδος δέχεται
25 καὶ τὸν λόγον. Οὕτω δὲ ἕκαστον νοεῖται, καθὼς τῆς ὕλης χωρίζεται· καὶ γὰρ τῶν ἐν ὕλη ἀτόμων εἰδῶν ὁ νοῦς οὐκ ἐπιλαμβάνεται καθόσον εἰσι
f. 221 τοιαῦτα. Ὅθεν ἡ νοερά οὐσία καὶ ἄυλος. | Ἔστι μέντοι γε ἐν τῷ ἀγγέλῳ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ ἡ κατ' αὐτὰς σύνεσις, ἧ φασὶ τινες συγκεῖσθαι τὸν ἀγγελον ἐκ τοῦ ᾧ ἔστιν καὶ ὃ ἔστιν, ἧ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὃ ἔστιν, ἃ
30 ἐν τῷ Θεῷ μόνῳ οὐ διενήνοχεν, ὃς μόνος ἐνέργεια καθαρὰ.

3. Ὅτι οἱ ἀγγελοι ἐν πλήθει εἰσι πολλῶ, ὡς ἐν τῷ Δανιήλ λέγεται· „Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ“, διότι ὅσῳ τινὰ μᾶλλον εἰσι τέλεια, τοιούτον παρὰ Θεοῦ ἐν μείζονι ὑπερβολῇ δεδημιούργηται. Ὡσπερ δὲ ἐν τοῖς σώμασι κατὰ τὸ μέγεθος ἡ
35 ὑπερβολή, οὕτως ἐν τοῖς ἀσωμάτοις κατὰ πλήθος δύναται εἶναι. Ὅρωμεν δὲ τὰ ἀφθαρτα σώματα, τελειότερα τῶν σωμάτων ὄντα, ἀσυγκρίτως κατὰ μέγεθος ὑπερβάλλοντα τῶν σωμάτων τῶν φθαρτῶν· ἡ γὰρ ὄλη σφαῖρα

15 En marge, titre en rouge: Περὶ τῶν ἀγγέλων ἀπλῶς
32 Dan. 7, 11

17 Ps. 103, 4

τῶν ποιητικῶν καὶ παθητικῶν μικρὸν τί ἐστὶ πρὸς τὸ οὐράνιον σῶμα. Ὅθεν εὐλογον καὶ τὰς αὐλοὺς οὐσίας πλήθει τὰς ὑλικὰς ὑπερβάλλειν ὡσπερ ἀσυγκρίτῳ.

4. Ὅτι οἱ ἄγγελοι διαφέρουσιν εἶδει· ἐν οἷς γὰρ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ὁπωσοῦν καὶ ἡ τάξις, οὐκ εἰσὶν ἐνὸς εἶδους· ἐν δὲ τοῖς ἀγγέλοις, 5 καὶ τῆς μιᾶς οὐσί τάξεως, πρῶτοι εἰσὶ καὶ μέσοι καὶ τελευταῖοι κατὰ τὸν Διονύσιον· ἄλλως τε, διὰ τὸ μὴ εἶναι συνθέτους ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, ὡσπερ ἀδύνατον ἂν ἦν λέγειν καὶ πλείους λευκότητος χωριστάς, ἢ πλείους ἀνθρωπότητος διὰ τὸ τὰς λευκότητος μὴ δύνασθαι πλείους εἶναι εἰ μὴ τῷ εἶναι ἐν πλείοσι δεκτικαῖς. Εἰ μέντοι καὶ ὕλην εἶχεν ὁ ἄγγελος, 10 οὐδ' οὕτως ἂν ἠδύνατο πλείους ἄγγελοι εἶναι ἐνὸς εἶδους· ἦν γὰρ ἂν οὕτως ἀρχὴ τῆς διακρίσεως ἢ ὕλη οὐ τῇ τοῦ ποσοῦ διαιρέσει, ἀλλὰ τῇ τῶν προσώπων διαφορᾷ, ἣτις δὴ τῆς ὕλης διαφορά αἰτία ἐστὶν οὐ μόνον τῆς κατὰ τὸ εἶδος ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ τὸ γένος διαφορᾶς· καὶ ὅτι, ἐπεὶ τὸ τοῦ εἶδους ἀγαθὸν προτιμότερόν ἐστι τοῦ κατὰ τὸ ἄτομον ἀγαθοῦ, 15 βέλτιόν ἐστι καὶ τοῖς ἀγγέλοις πολλαπλασιάζεσθαι κατὰ τὰ εἶδη ἢ τῷ πληθυσμῷ τῶν ἀτόμων ἐν ἐνὶ εἶδει.

5. Ὅτι ἀφθαρτοὶ εἰσιν· ὡς γὰρ φησι Διονύσιος, ζωὴν ἔχουσιν ἀνεξάλειπτον, πάσης φθορᾶς καὶ θανάτου καὶ ὕλης καὶ γενέσεως ὑπάρχοντες καθαροὶ ὡς οὐσαὶ νοεραὶ τε καὶ νοηταί· καὶ ὁ λόγος ἐστίν, ὅτι 20 οὐδὲν φθείρεται εἰ μὴ τοῦ εἶδους τῆς ὕλης χωριζομένου· ὁ δὲ ἄγγελος αὐτό ἐστὶν ὑφειστώως εἶδος, ὅπερ οὐ δύναται ἀποβάλλειν τὸ εἶναι ὡσπερ ἐν οἷς τὸ εἶναι διὰ τὴν τοῦ εἶδους ἐν τῇ ὕλη ὑπαρξίν ἐστίν· σημεῖον δὲ τοδί, ὅτι ἡ τοῦ ὄντος ἐνέργεια δηλοῖ τὸν τοῦ εἶναι τρόπον· τὸ δὲ εἶδος καὶ ὁ λόγος τῆς ἐνεργείας ἐκ τοῦ ἀντικειμένου | καταλαμβάνεται· τὸ δὲ νοητὸν f. 221^v ἀντικείμενον, ἀπλῶς ὑπὲρ χρόνον ὄν, αἰώνιον ἐστίν. Ὅθεν πᾶσα νοερά οὐσία κατὰ τὴν αὐτῆς φύσιν καὶ ἀφθαρτός ἐστίν. Χάριτι δὲ φησιν ὁ Δαμασκηνὸς τὴν ἀφθαρσίαν ἐν τοῖς ἀγγέλοις, τουτέστι τὴν ἀμεταβλησίαν, διὰ τὸ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ μεταβολὴν θάνατόν τινα εἶναι, χάριτι δὲ γενέσθαι τοὺς ἀγγέλους ἀμεταβλήτους ἐν τῷ ἀγαθῷ, μετὰ τὴν πτώσιν τῶν 30 πονηρῶν δαιμόνων.

LI. — Περὶ τῆς πρὸς τὰ σώματα τῶν ἀγγέλων συγκρίσεως.

1.-2. Ὅτι οἱ ἄγγελοι, εἰ καὶ μὴ ἔχουσι φύσει σώματα αὐτοῖς ἡνω- 35 μένα· τέλειαι γὰρ οὐσαὶ ἐν τῷ γένει τῶν νοερῶν οὐσιῶν, οὐ δέονται ἑαυταῖς περιποιεῖσθαι τὴν γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην ἐκ τῶν αἰσθητῶν, ὅ ταῖς ἀνθρωπίναις ψυχαῖς ἐστὶν αἴτιον τοῦ σώμασιν ἐνοῦσθαι· ἀλλὰ προσλαμβά-

νοῦσι σώματα, ἐν οἷς φαίνονται, ὡς οἱ τῷ Ἀβραάμ πεμφθέντες, οὐ κατὰ φαντασίαν φανέντες, ἀλλ' ἐν σώμασιν ἀληθῶς· ὤφθησαν γὰρ οὐκ αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ τῷ Λώτ, καὶ τοῖς πολίταις Σοδόμων· καὶ ὁ τῷ Τωβία φανεῖς ἄγγελος ὑπὸ πάντων ἐώρατο, ὥστε δηλὸν κατὰ σωματικὴν ὄρασιν τοῦτο συμβῆναι, δι' ἧς τὸ ἔξω τῶν ὀφθαλμῶν κείμενον ὄραται· οὕτω δὲ τὸ σῶμα μόνον ὄραται. Προσλαμβάνουσι δὲ οὐκ αὐτοὶ δεόμενοι, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ἵνα τῷ φιλικῶς μεθ' ἡμῶν διατρίβειν δεικνύωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐλπίζομένην νοερὰν μετ' αὐτῶν κοινωνίαν. Ἐκεῖνα δὲ τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ καὶ ἐνδειξίς τις ἦν ἐσχηματισμένη τοῦ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σῶμα ἀνθρώπινον ἀναλήψεσθαι, οὐχ ὡς εἶδει δὲ τῷ ἀγγέλῳ ἐνοῦται τὸ προσληφθὲν σῶμα, οὐδὲ ὡς κινητικῷ μόνον, ἀλλ' ὡσπερ κινητικῷ δεικνυμένῳ διὰ τοῦ κινουμένου καὶ προσληφθέντος σώματος. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀὴρ πυκνούμενος καὶ σχηματίζεται καὶ χρώννυσθαι δύναται, ὡς δηλὸν ἐπὶ τῶν νεφῶν, ἐκ τοῦ ἀέρος ἀντιλαμβάνουσι, πυκνούντες αὐτὸν τῇ θείᾳ δυνάμει, ὅσον δεῖ πρὸς τὴν τοῦ ληφθησομένου μὀρφωσιν.

3. Ὅτι οὐ πληροῦσιν ἐν τοῖς τοιούτοις σώμασι τὰ τῆς ζωῆς ἔργα· οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα ἐκεῖνα λέγονται ζῆν· αὐτίκα οὐκ αἰσθάνονται ἐν αὐτοῖς οἱ ἄγγελοι. Οὐ μέντοι γε διὰ τοῦτο εἰκῆ μορφοῦνται ταῖς αἰσθήσεσι τὰ σώματα ἐκεῖνα· διὰ γὰρ τῶν τοιούτων ὀργάνων αἱ ἀσώματοι δυνάμεις ἐκφαίνονται, διὰ μὲν τοῦ ὀφθαλμοῦ δηλονότι ἡ γνωστικὴ τοῦ ἀγγέλου δύναμις, καὶ διὰ τῶν ἄλλων μελῶν αἱ ἄλλαι, ὡς Διονυσίῳ δοκεῖ. | Εἰ δὲ καὶ ὁ Θεὸς οὐ κινεῖται, κινουμένων τῶν ἐν οἷς ἐστι· πανταχοῦ γὰρ ἐστίν· ἀλλ' οἱ ἄγγελοι κινοῦνται κατὰ συμβεβηκὸς πρὸς τὴν κίνησιν τῶν σωμάτων αὐτῶν· εἰσὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς ὡς τὰ κινητικὰ ἐν τοῖς κινητοῖς. Διὰ τοῦτο, ὅτε εἰσὶν ἐνταῦθα, οὐκ εἰσὶν ἀλλαχοῦ. Οὔτε διαλέγονται οἱ ἄγγελοι ἐν τοῖς σώμασιν ἐκεῖνοις, κυρίως, ἀλλ' ἐστὶ τὸ γινόμενον ὁμοιον διαλέξει· τυποῦσι γὰρ ἤχους ἐν τῷ ἀέρι ὁμοίους ταῖς ἀνθρωπίναις φωναῖς.

Οὐδὲ τὸ ἐσθίειν αὐτοῖς προσήκει κυρίως· οὐ γὰρ μεταλαμβάνουσι τροφῆς δυναμένης μεταβάλλειν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος, οὐ τοιαύτης οὔσης τῆς φύσεως ἐκείνης τοῦ σώματος· ἦν δὲ ἡ βρώσις ἐκείνη τῆς ἀσωμάτου βρώσεως σημαντικὴ, ὡς φησι τῷ Τωβία ὁ ἄγγελος· „Ὅτε ἤμην μετὰ σοῦ, ἐδόκουν μὲν ἐσθίειν καὶ πίνειν· ἀλλ' ἐγὼ ποτῶ ἀοράτῳ καὶ τροφῇ χρώμαι“. Εἰ δὲ ἐν τῷ Χριστῷ ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τροφή οὐ μεταβέβληται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος, ἀλλ' εἰς τὴν προκειμένην ὕλην, ἀληθὲς ὅμως ὁ Χριστὸς εἶχε σῶμα, οὐχ ὅλον τὸ ἀγγελικόν· τοιαύτης γὰρ φύσεως ἦν τὸ σῶμα ἐκεῖνο, εἰς ὃ δυνατὸν ἦν τὴν τροφήν μεταβάλλειν. Ὅθεν ἀληθὲς ἦν βρώσις ἐκείνη, ὡσπερ καὶ ἀληθὲς σῶμα ἐκεῖνο.

LII. — Περὶ τοῦ τόπου τοῦ ἀγγέλου.

1. Ὅτι ὁ ἀγγελος ἐν τόπῳ ἐστὶν ὁμωνύμως τῷ σώματι· τὸ μὲν γὰρ τελευτᾷ εἰς τόπον κατὰ ἀφήν διαστατῆς ποσότητος, ἥτις ἐν τοῖς ἀγγέλοις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ποσότης δυνάμεως, ἧς ἢ πρὸς τινα τόπον ὁπώσποτε ἐπαφή, ἐν σωματικῷ τόπῳ ποιεῖ τὸν ἀγγελον λέγεσθαι· καὶ διὰ τοῦτο οὐτ' ἀνάγκη αὐτὸν μετρεῖσθαι τῷ τόπῳ, οὔτε θέσιν ἔχειν ἐν τῷ συνεχεῖ, ἃ προσήκει τοῖς σώμασιν· οὔτε μὴν περιέχεσθαι ὑπὸ τόπου, περιέχειν μὲν οὖν, ὡς καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι οὐχ ὡς περιεχόμενον ἐστὶν, ἀλλ' ὡς περιέχον μᾶλλον.

2. Ὅτι ἐν πλείοσιν ἅμα τόποις οὐ δύναται εἶναι διὰ τὸ πεπερασ-¹⁰ μένης εἶναι δυνάμεως καὶ οὐσίας, καὶ μὴ εἰς πλείω ἀλλ' εἰς ἓν τι ἑαυτὸν ἐκτείνειν. Εἰ δέ τις ἀγγελος τὸν οὐράνιον κινεῖ, οὐκ ἀνάγκη καὶ πανταχοῦ εἶναι· προσάγει γὰρ τὴν αὐτοῦ δύναμιν τῷ πρώτῳ κινουμένῳ τοῦ οὐρανοῦ μέρει, ἐνὶ ὧντι, ὃ ἐστὶ τὸ πρὸς ἀνατολάς. Ὅθεν τὸ μὲν σῶμα λέγεται εἶναι που περιγραπτῶς ὡς τῷ τόπῳ συμμετρούμενον· ὁ δ' ἀγγελος, ὠρισ-¹⁵ μένως. Οὕτω γὰρ ἐστὶν ἐν ἐνὶ ὡς μὴ δύνασθαι ἅμα καὶ ἐν ἄλλῳ εἶναι. Ὁ δὲ Θεός, οὔτε περιγραπτῶς οὔθ' ὠρισμένως· πανταχοῦ γάρ ἐστιν.

3. Ὅτι οὐδὲ ἐν ἐνὶ τόπῳ πλείους ἀγγελοι δύνανται εἶναι, οὐδὲν ^{f. 222 v} ἦττον· ἢ οὐδὲ δύο ψυχαὶ ἐν τῷ αὐτῷ σώματι, ὡς ὁ λόγος, ὅτι ἀδύνατον δύο αἰτίας τελείας ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος εἶναι ἀμέσως, εἴτε ²⁰ εἰδικαὶ εἶεν, εἴτε κινήτικαὶ προσεχῶς. Εἰ δὲ καὶ πολλοὶ τὴν ναῦν ἔλκουσιν καὶ ἀμέσως, ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀρκεῖ τέλειον εἶναι κινήτικόν, ἀλλὰ πάντες ἅμα ὡς εἰς εἰσι κινῶν, τῶν δυνάμεων πάντων μίαν ποιουσῶν ἐν τῇ συνόδῳ κίνησιν. Ὅθεν ἐπεὶ ὁ ἀγγελος ἐν τόπῳ διὰ τὸ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἀμέσως ἀπτεσθαι τοῦ τόπου ὡς τελείου περιέχοντος, ἓνα μόνον ²⁵ εἶναι ἀγγελον ἀνάγκη ἐν ἐνὶ τόπῳ.

LIII. — Περὶ τῆς τοπικῆς κινήσεως τῶν ἀγγέλων.

3. Ὅτι δυνατὸν τοπικῶς κινεῖσθαι τὸν ἀγγελον, εἴπερ καὶ ἡ μακαρία ψυχὴ· τοῦ αὐτοῦ γὰρ λόγου, τὸ κινεῖσθαι ἀμφοῖν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ³⁰ ψυχὴ κατηλθεν εἰς τὸν ἔδην, ὡς πιστεύομεν βεβαίως· ὁμωνύμως δὲ τῷ σώματι, ὡς τὸ εἶναι ἐν τόπῳ, οὕτω καὶ τὸ κατὰ τόπον κινεῖσθαι τῷ ἀγγέλῳ· ὡς γὰρ ἐστὶν ἐν τόπῳ, οὐ συμμετρούμενος καὶ περιεχόμενος ὁμοίως τοῖς σώμασιν, ἀλλ' ὡς περιέχων μᾶλλον, οὕτως οὐδ' ἡ κίνησις αὐτοῦ συμμετρεῖται τῷ τόπῳ, οὐτ' ἐστὶν, ὡς ὁ τόπος ἀπαιτεῖ, ὥστ' εἶναι τὴν συνέ- ³⁵ χειαν αὐτῆς ἐκ τοῦ τόπου· τοῦτο γὰρ προσήκει τοῖς σώμασιν· ἀλλ' ἐφάπτεται μὲν τῇ δυνάμει διαφόρων τόπων ἐν τῷ ἐφεξῆς, οὐχ ἅμα. Αἱ δὲ ἀφαὶ αὗται οὐ συνεχεῖς μὲν κυρίως, τρόπον δὲ τινα καὶ συνεχεῖς· ἢ μὲν γὰρ

8 περιεχόμενον corrigé de περιέχον A

καταλιμπάνει τὸν διαιρετὸν τόπον ἐν ᾧ πρότερον ἦν, συνεχεῖς· ἢ δέ ποτε, καὶ ἅμα τὸν ὅλον τόπον καταλιμπάνων, ὅλῳ ἑτέρῳ ἅμα προσάγει ἑαυτὸν, οὐ συνεχεῖς· δύναται γὰρ ἀμφοτέρω.

2. Ὅτι καθὸ μὲν ἡ κίνησις τοῦ ἀγγέλου οὐ συνεχής, διὰ τοῦ μέσου οὐκ ἔστι· καθὸ δὲ συνεχής, ἔστι διὰ τῶν μέσων· διὰ δὲ τὸ τὴν τοῦ ἀγγέλου οὐσίαν οὐκ εἶναι τόπῳ ὑποκειμένην ἢ περιεχομένην, ἀλλ' ὑπὲρ τὸν τόπον ὡς περιέχουσαν, ἐπ' αὐτῷ ἔστι προσάγειν ἑαυτὸν τῇ τόπῳ ὡς βούλεται ἢ διὰ τοῦ μέσου, ἢ ἄνευ τοῦ μέσου.

3. Ὅτι καὶ ἐν χρόνῳ κινεῖται· ἔστι γὰρ καὶ ἐν τῇ κινήσει αὐτοῦ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, ὅταν νοῆται κινούμενος συνεχῶς· καθὸ δέ ποτε καὶ οὐ συνεχῶς κινεῖται, θελήσας, ἐν ἐνὶ ἀτόμῳ δύναται εἶναι ἐν ἄλλῳ τόπῳ, οὐδενὸς χρόνου μεσιτεύοντος.

LIV. — Περὶ τῆς γνωστικῆς αὐτῶν δυνάμεως.

15 1. Ὅτι τὸ νοεῖν τοῦ ἀγγέλου οὐκ ἔστιν ἡ αὐτοῦ οὐσία· πλεον γὰρ διαφέρει ἢ ἐνέργεια τοῦ πράγματος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἢ αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτοῦ· οὐδενὸς δὲ κτιστοῦ εἶναι ἔστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ μόνον τοῦ Θεοῦ ἔστιν ἴδιον. Οὐδ' ἄρα τοῦ ἀγγέλου ἢ ἄλλου κτίσματος ἢ ἐνέργεια
f. 228 αὐτοῦ ἔστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ.

20 Ἐτι, ἡ ἐνέργεια κυρίως τὸ ἐνεργεῖν ἔστι τῆς δυνάμεως, ὡσπερ τὸ εἶναι, τὸ ἐνεργεῖν τῆς οὐσίας· ᾧ δὲ καὶ τὸ δυνάμει συμμέμικται οὐκ ἔστι ταῦτὸν τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐνεργεῖν, διότι ἡ ἐντελέχεια καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἀντίκειται τῇ δυνάμει. Εἰ δὴ τὸ νοεῖν τοῦ ἀγγέλου ἢ οὐσία ἦν, ὑφειστήκει ἂν καὶ τὸ νοεῖν αὐτοῦ· τὸ δὲ ὑφειστώως νοεῖν ἐν μόνον ἔστιν, ὡσπερ καὶ πᾶν ἐξ ἀφαι-
25 ρέσεως ὑφειστώως. Ὅθεν ἡ ἐνὸς ἀγγέλου οὐσία οὐτ' αὐτῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας διεκρίνετο, ἥτις ἔστι νοεῖν ὑφειστώως, οὐθ' ἑτέρου ἀγγέλου· οὐδ' ἂν ἦν βαθμὸς ἐν ἀγγέλοις, ὅς ἔστι κατὰ τὴν τελειοτέραν ἢ ἥττον τελείαν μετοχὴν αὐτοῦ τοῦ νοεῖν.

2. Ὅτι τὸ νοεῖν τοῦ ἀγγέλου οὐκ ἔστιν αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτοῦ· διπλοῦς
30 γὰρ ὄντος τοῦ γένους τῆς ἐνεργείας, ἢ τῆς εἰς τὰ ἔξω μεταβαινούσης, ὡς τὸ πρίζειν καὶ καίειν, ἢ τῆς μενούσης ἐν τῷ ποιῶντι, ὡς τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ νοεῖν καὶ θέλειν, οὔτε ἡ πρώτη δύναται εἶναι αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ ἐνεργουῦντος, διότι τὸ μὲν εἶναι ἴδρυται ἐν αὐτῷ, ἢ δὲ ἀπόρροια τοῦ ἐνεργουῦντος ἔστι πρὸς τὸ πάσχον· οὔτε ἡ δευτέρα· ἔχει γὰρ αὕτη ἀπειρίαν κατὰ τὸν
35 αὐτῆς λόγον, ἢ ἀπλῶς, ἢ πῆ· ἀπλῶς μὲν, ὡσπερ τὸ νοεῖν, οὐ ἀντικείμενον τὸ ἀληθές· καὶ τὸ θέλειν, οὐ ἀντικείμενον τὸ ἀγαθόν, ἀντιστρέφοντα τῷ ὄντι· καὶ οὕτω τὸ νοεῖν καὶ θέλειν, τὸ ἐν αὐτοῖς, πρὸς πάντα πεφύκασι καὶ ἑκάτερον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου δέχεται τὸ εἶδος· τὸ δὲ αἰσθάνεσθαι ἀπειρόν ἔστι πῆ, ὅπερ οὕτως ἔχει πρὸς πάντα τὰ αἰσθητὰ ὡς ἡ ὄψις
40 πρὸς τὰ ὄρατά. Ἀλλὰ τὸ κτιστὸν εἶναι πρὸς ἐν μόνον ὠρισταὶ κατ' εἶδος

καὶ κατὰ γένος· τὸ θεῖον μόνον, ἄπειρον ἐν ἑαυτῷ· ὅθεν αὐτὸ μόνον ἐστὶ τὸ νοεῖν καὶ θέλειν αὐτοῦ.

3. Ὅτι ἡ ἐν τῷ ἀγγέλῳ νοερά δύναμις, καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ οὐσία διεννηόχασιν, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων δηλόν ἐστιν, εἴπερ κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἐνεργητικῶν ἐστὶ δυνάμεων. 6

4. Ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐν ἀγγέλῳ ὁ ἐνεργεῖα νοῦς καὶ ὁ δυνάμει. Ἐν ἡμῖν γὰρ ταῦτά ἐστὶν τῇ πρὸς τὰ φαντάσματα παραθέσει, ἃ πρὸς μὲν τὸν δυνάμει νοῦν παραβάλλονται ὡς τὰ χρώματα πρὸς τὴν ὄψιν· πρὸς δὲ τὸν ἐνεργεῖα νοῦν, ὡς τὰ χρώματα πρὸς τὸ φῶς. Ὁ δὲ ἀγγελικὸς νοῦς ἄνευ φαντασμάτων νοεῖ, καὶ αἰεὶ νοεῖ, οὔποτε δυνάμει ἐστὶ τῇ πρὸς ἃ ¹⁰πέφυκε νοεῖν παραθέσει, καὶ τὰ νοητὰ αὐτῷ ἐνεργεῖα εἰσὶ νοητὰ, τὰ αἴθλα δηλονότι, ἃ πρῶτως νοεῖ· ὁμωνύμως δὲ ταῦτα τίθεσθαι ἐγχωρεῖ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων.

5. Ὅτι ἐν τοῖς ἀγγέλοις μόνη ἡ νοερά γνῶσις ἐστὶν. Οὐ γὰρ ἔχουσι ^{f. 228 v} σώματα φύσει ἠνωμένα ὥστε καὶ τὰς ἄλλας τῆς ψυχῆς ἐνεργείας ἔχειν, ¹⁵ αἷ διὰ σωματικῶν ὀργάνων πληροῦνται· καὶ διὰ τοῦτο μόνος ὁ νοῦς καὶ ἡ νοερά αὐτοῖς προσήκει θέλησις, διὰ τὴν τοῦ παντὸς τάξιν ἀναγκαίου ὄντος τὴν ὑπερκειμένην νοεράν κτίσιν παντάπασιν νοεράν εἶναι, καὶ οὐκ ἐν μέρει, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν· διὸ καὶ νοῖ καὶ νοήσεις καλοῦνται.

Ἀποδίδονται δὲ ἐν τῇ Γραφῇ αὐτοῖς αἰσθησις μὲν διὰ τὴν βεβαίαν ²⁰ κατάληψιν, πείρα δὲ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν μερικῶν γνωστῶν, μνήμην δέ, οὐχ ὡς μέρος τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὡς ἀναλογοῦν τι ταύτῃ ἐν τῷ νῷ διὰ τὸ ἀνεπίληστον ἐν αὐτοῖς. Ἀποδίδονται δὲ οὕτω ταῦτα οὐ κυρίως, ἀλλ' ὁμωνύμως.

25

LV. — Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀγγελικῆς γνώσεως.

1. Ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐ γινώσκουσι πάντα τῇ ἑαυτῶν οὐσίᾳ· τοῦτο γὰρ τῷ Θεῷ μόνῳ προσήκει, ὅτι πάντα ἐν αὐτῇ τελείως εἰσὶν καὶ κατὰ τὸν ἴδιον λόγον ὡς ἐν πρώτῃ καὶ καθόλου δυνάμει ποιητικῇ, ἀφ' ἧς πρόεισι πᾶν ὅπερ ἂν ᾗ ἐν ἐκάστῳ ἴδιον ἢ κοινόν· διὸ καὶ ἴδιαν γνῶσιν ἔχει τῇ ³⁰ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ περὶ πάντων. Ὁ δὲ ἀγγελικὸς νοῦς εἶδεσί τισι τελειοῦται πρὸς τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα διὰ τὸ πεπερασμένον τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ μὴ περιέχειν ἐν ἑαυτῇ τὰ πεφυκότα γινώσκεσθαι πάντα, ὠρισμένην οὔσαν πρὸς γένος καὶ εἶδος, ἀλλ' ἢ μόνον περὶ πάντων εἰδέναι τι δύνασθαι κατὰ κοινήν γνῶσιν, οὐ τοι γε περὶ πάντων ἴδιαν. 35

2. Ὅτι οὐ τοῖς ἀπὸ τῶν ὄντων λαμβανομένοις εἶδεσι νοοῦσιν, ἀλλὰ συμφυέσιν, τέλειοι ὄντες, καὶ οὐκ ἐκ διαδοχῆς προσλήψει τῶν εἰδῶν, ὡς αἰ

³² διὰ τὸ πεπερασμένον τὴν οὐσίαν sic A; πεπερασμένον est cependant douteux; peut-être faut-il lire πεπερασμένην

ψυχαί, τελειούμενοι. Συμπεπλήρωται γὰρ αὐτοῖς ἡ οὐσία διὰ τῶν νοητῶν εἰδῶν, ὥστε πάντα νοεῖν, ἃ φύσει γινώσκειν δύνανται. Αἱ μὲν γὰρ ψυχαί, διὰ τὸ σώμασιν ἠνώσθαι ὡς εἶδη, ἔχουσιν οἰκτεῖον εἶναι τῷ σώματι, δι' ὅπερ ἀρμόττει αὐταῖς παρὰ τῶν σωμάτων καὶ δι' αὐτῶν τυγχάνειν τῆς νοερᾶς
 5 τελειότητος, εἰ μὴ μάτην ἠνωνται σώμασιν· οἱ δὲ ἄγγελοι, ἀπολελυμένοι καθάπαξ σωμάτων, τυγχάνουσι τῆς τελειότητος διὰ νοερᾶς τινος ἀπορροίας, ἢ παρὰ Θεοῦ τὰ τῶν γνωστῶν ἔλαβον εἶδη ἅμα τῇ νοερᾷ φύσει, ὅς ἐστιν ἡ πάντων αἰτία καὶ ἐν ᾧ πρῶτον αἱ τῶν ὄντων ὁμοιότητες ὑφεστᾶσιν.

3. Ὅτι οἱ ὑπερκείμενοι ἄγγελοι καθολικώτεροις εἶδεσι νοοῦσι τῶν
 f. 224 ὑποβεβηκότων. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τῆς θείας γνώσεως πλήρωμα ἐν ἐνὶ περιέχεται τῇ θείᾳ οὐσίᾳ, δι' ἧς ὁ Θεὸς πάντα γινώσκει, τὸ δὲ νοητὸν πλήρωμα ἐν τοῖς νοεροῖς κτίσμασιν ταπεινότερον εὐρίσκεται καὶ ἡττον ἀπλῶς, ἀνάγκη τὰ γινωσκόμενα τῷ Θεῷ δι' ἐνὸς τοὺς ἄλλους νοῦς διὰ πλειόνων γινώσκειν, καὶ τοσούτῳ πλέον διὰ πλειόνων, ὅσῳ καὶ πλέον ὁ νοῦς ταπεινότερος
 15 εἶη. Οὕτω τοίνυν οἱ ὑψηλότεροι τῶν ἀγγέλων δι' ἐλαττόνων εἰδῶν τὴν τῶν νοητῶν ὁλότητα καταλαμβάνειν δύνανται, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς εἶδη διὰ τοῦτο καθολικώτερα ὡς πρὸς πλείω ἐκτείνοντα ἑαυτά, ὡσπερ ἐν ἀνθρώποις εἰσὶ τινες τὴν νοερὰν ἀλήθειαν οὐ δυνάμενοι καταλαμβάνειν, εἰ μὴ καθ' ἕκαστα αὐτοῖς ἀναπτύσσοιτο, διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ νοῦ· οἱ δὲ
 20 δυνατώτερον ἔχοντες ἐξ ὀλίγων πολλὰ δύνανται λαβεῖν. Εἰ δὲ τὸ γινώσκειν καθόλου ἀτελέστερόν τι δοκεῖ, καὶ μεταξὺ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ μᾶλλον τοῖς ὑποδεεστέροις προσήκειν, ἀλλὰ τὸ καθόλου γινώσκειν τι διχῶς λέγεται· ἢ κατὰ τὸ γινωσκόμενον πρᾶγμα, τουτέστι τὴν καθόλου τοῦ πράγματος φύσιν, καὶ ἢ τοιαύτη γνώσις ἀτελεστέρα ἐστίν·
 25 ἀτελεστέρα γὰρ περὶ ἀνθρώπου γνώσις ἢ ὅτι ζῷόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος· ἢ κατὰ τὸν τοῦ γινώσκειν τρόπον, καὶ οὕτω τελειότερος νοῦς ἐστίν, ὅς δι' ἐνὸς καθόλου μέσου δύναται τὰ καθ' ἕκαστα ἰδίως γινώσκειν, ἢ ὁ μὴ δυνάμενος.

LVI. — Περὶ τῆς γνώσεως, ἣ γινώσκουσι τὰ αἴθλα.

80 1. Ὅτι ὁ ἄγγελος, γινώσκει ἑαυτόν· ἐπεὶ γὰρ ἡ γνώσις δι' εἰδους γίνεται, ὁ δὲ ἄγγελος, αἴθλος ὢν, εἶδος τί ἐστιν ὑφεστῶς, καὶ ἐνεργείᾳ νοητός, διὰ τοῦ ἑαυτοῦ εἰδους, ὅπερ ἐστίν ἡ οὐσία αὐτοῦ, νοεῖ ἑαυτόν.

2. Ὅτι εἷς ἄγγελος γινώσκει τὸν ἕτερον· ὡς γὰρ Αὐγουστίνος φησιν εἰς τὸ τῆς Γενέσεως γράμμα· „Τὰ ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ αἰδίως προ-
 35 ὑφεστῶτα διχῶς ἐρρύησαν ἐξ ἐκείνου· ἓνα μὲν τρόπον εἰς τὸν ἀγγελικὸν νοῦν· ἄλλον δέ, ἵν' ὑποσταίεν ἐν ταῖς ἰδίαις φύσεσιν. Προήλθον δὲ εἰς τὸν ἀγγελικὸν νοῦν τῷ τὸν Θεὸν ἐνθεῖναι τῇ αὐτῶν διανοίᾳ τὰς τῶν πραγμάτων ὁμοιότητας, ἃς εἰς τὸ φυσικὸν εἶναι προήγαγεν· ἐν δὲ τῷ Θεοῦ Λόγῳ ἐξ αἰδίου ὑφεστήκασιν οἱ πάντων τῶν ὄντων λόγοι. Εἰσὶν οὖν
 40 οὕτως ἐν ἑκάστῳ ἀγγέλῳ οἱ λόγοι τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἀσωμάτων,

οὕτω μέντοι γε ὥστε τοῦ μὲν ἰδίου εἶδους τὸν λόγον ἐντεθεῖσθαι ἐκάστῳ κατὰ τὸ οὐσιώδες εἶναι καὶ νοερὸν | ἅμα, ὥστ' ἐν τῇ φύσει τοῦ εἶδους f. 224^v αὐτοῦ ὑφεστάναι καὶ δι' ἑαυτοῦ νοεῖν ἑαυτόν· τῶν δ' ἄλλων σωματικῶν τε καὶ ἀσωμάτων τοὺς λόγους ἐντεθεῖσθαι κατὰ μόνον τὸ νοερὸν εἶναι, ἵνα δι' αὐτῶν νοῶσι τὰ ὄντα.

Ἰστέον δέ, ὅτι εἷς ἄγγελος γινώσκει τὸν ἕτερον διὰ τοῦ εἶδους αὐτοῦ, τοῦ ἐν τῷ νῷ τούτου ὄντος, ὅπερ εἶδος διαφέρει τοῦ ἀγγέλου, οὐ ἐστὶν ὁμοιότης, οὐ κατὰ τὸ ὑλικὸν ἢ αἰθρὸν εἶναι, ἀλλὰ κατὰ τὸ φυσικὸν ἢ ἐννοηματικὸν εἶναι. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ ἄγγελος εἶδος ἐστὶν ὑφεστῶς ἐν τῷ φυσικῷ εἶναι, οὐ μὴν καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ ἑτέρου ἀγγέλου 10 νῷ· ἀλλ' ἐκεῖ εἶναι ἔχει νοερὸν μόνον, ὥσπερ καὶ τὸ τοῦ χρώματος εἶδος ἐν τῷ τοίχῳ ἔχει φυσικὸν εἶναι, ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, ἐννοηματικὸν μόνον.

3. Ὅτι διὰ τῶν ἰδίων φυσικῶν οἱ ἄγγελοι ἔχουσι τινα γνῶσιν περὶ Θεοῦ· δυνατώτεροι γάρ εἰσι τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ γινώσκειν· τοῖς δὲ 16 ἀνθρώποις τοῦθ' ὑπάρχει, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς“. Ἐτι, τριχῶς τι γινώσκεται· ἢ κατὰ παρουσίαν τῆς αὐτοῦ οὐσίας ἐν τῷ γινώσκοντι, ὥσπερ τὸ φῶς, ὅπερ ὁράται ἐν τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ ὡς εἴρηται τὸν ἄγγελον νοεῖν ἑαυτόν· ἢ κατὰ παρουσίαν τῆς ἑαυτοῦ ὁμοιότητος ἐν τῇ γνωστικῇ δυνάμει, ὡς ὁ λίθος 20 ὁράται ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τὸ τὴν τοῦ λίθου ὁμοιότητα ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἐκθρόσκειν· ἢ τῆς ὁμοιότητος τοῦ γνωστοῦ οὐκ ἀμέσως ἐκ τοῦ γνωστοῦ λαμβανομένης, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου, ἐν ᾧ πρῶτως ἐμφαίνεται, ὥσπερ ὅταν τὸν ἀνθρωπον ὁρῶμεν ἐν κατόπτρῳ. Τῇ οὖν πρώτη γνῶσει ἔοικεν ἡ θεία γνῶσις, ἣ διὰ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας νοεῖται. Οὕτω δὲ οὐδὲν τῶν κτισμάτων 25 τοῖς ἰδίοις φυσικοῖς νοεῖ τὸν Θεόν. Τῇ τρίτῃ ἔοικεν ἡ γνῶσις ἣν ἔχομεν περὶ Θεοῦ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ἣτις καὶ αἰνιγματώδης λέγεται. Τῇ δὲ μέσῃ ἔοικεν ἡ ἐν τοῖς ἀγγέλοις περὶ Θεοῦ γνῶσις διὰ τῶν ἑαυτῶν φυσικῶν, καὶ ἔοικε τῇ γνῶσει δι' ἧς ὁράται τὸ πρᾶγμα τῷ ἀπ' ἐκείνου ληφθέντι εἶδει. Ὡς γὰρ τῆς θείας εἰκόνοσ τῇ ἀγγελικῇ φύσει ἐμπεπηγμένης, 30 διὰ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας γινώσκει τὸν Θεὸν ὁ ἄγγελος καθὼ ἐστὶν ὁμοιότης τοῦ Θεοῦ, οὐ μέντοι αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ὁρᾷ, οὐδεμιᾶς κτιστῆς ὁμοιότητος ἀρκούσης παριστᾶν τὴν θείαν οὐσίαν. Μᾶλλον μέντοι ἔοικε τῇ αἰνιγματικῇ ἢ μέσῃ, ὅτι ἐν τῇ ἀγγελικῇ φύσει ἐστὶ τι κάτοπτρον τὴν θείαν ὁμοιότητα παριστῶν.

LVII. — Περὶ τῆς δευτέρας τῶν ἀγγέλων γνώσεως.

1. Ὅτι οἱ ἄγγελοι καὶ τὰ ὑλικά γινώσκουσιν. Ὁ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου f. 225 νοῦς, ὑπὸ τὸν ἀγγελικὸν τῇ τάξει τῆς φύσεως ὢν, τοῦτο δύναται· πολλῶ

ἄρα μᾶλλον οἱ ἄγγελοι, διότι τὰ ὑλικά πάντα ἐν τοῖς ἀγγέλοις προῦφεστή-
 κασιν, ἀπλουστέρον μέντοι καὶ αὐλότερον ἢ ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν,
 πολλαπλούστερον δὲ καὶ ἀτελέστερον ἢ ἐν τῷ Θεῷ, ἐν ᾧ ὡς ἄκρα τῶν
 ὄντων κορυφῇ πάντα ὑπερουσίως προῦφεστήκασι κατ' αὐτὸ τὸ ἀπλῶς
 5 αὐτοῦ εἶναι. Οἱ δ' ἄγγελοι κατὰ τὴν αὐτῶν φύσιν νοεροὶ εἰσιν· καὶ τὰ
 ἐν αὐτοῖς οὖν προῦφεστῶτα νοερώς εἰσι καὶ νοητῶς ἐν αὐτοῖς. Ὅθεν
 γινώσκουσι τὰ ὑλικά τῷ ἐνεῖναι ταῦτα αὐτοῖς διὰ τῶν νοητῶν εἰδῶν τῶν
 συμφυῶν αὐτοῖς. Οἱ δ' ἄνθρωποι τὴν γνῶσιν τῶν ὑλικῶν ἐξ αὐτῶν λαμβά-
 νουσι τῶν ὑλικῶν, ποιῶντες αὐτὰ ἐνεργείᾳ νοητῶν τῷ χωρίζειν αὐτά.

10 2. Ὅτι καὶ τὰ μερικὰ νοοῦσιν. Ὡς γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῷ μὲν νῷ τὰ
 καθόλου καὶ αὐλά, τῷ δὲ αἰσθῆσει τὰ καθ' ἕκαστα καὶ σωματικὰ γινώσκει,
 διπλᾶς ἔχων δυνάμεις, οὕτως ὁ ἄγγελος μιᾶ νοερᾷ δυνάμει ἐκατέρων ἐστὶ
 γνωστικός. Ὅσῳ γὰρ τι ἀνώτερον τῇ φύσει ἐστὶ, τοσούτῳ μᾶλλον ἠνω-
 μένην δυνάμιν ἔχει καὶ πρὸς πλείω ἐκτείνουσιν ἑαυτήν, ὡς ἐπ' ἄνθρωπον
 15 δῆλον. Ἐν τῇ κοινῇ αἰσθῆσει ὑπερκειμένη τῶν ἰδίων πάντα γινώσκει
 τὰ διηρημένως ἐκάστη αἰσθῆσει γνωστά, καὶ ἄλλο τι μηδεμιᾶ αἰσθῆσει
 ληπτόν, ἡγούσιν τὴν διαφορὰν τοῦ λευκοῦ καὶ γλυκέος, καὶ ὁ τρόπος ἐστὶν
 οὗτος· ὡς γὰρ εἴρηται, ὡσπερ προχέονται παρὰ Θεοῦ τὰ ὄντα εἰς τὸ
 ὑποστήναι ἐν ἑαυτοῖς, οὕτω καὶ εἰς τὸ εἶναι ἐν τῇ ἀγγελικῇ γνῶσει.
 20 Ἀπερρῦη δὲ τοῖς πράγμασιν ἐκ Θεοῦ οὐ μόνον τὸ εἰς τὴν καθόλου φύσιν
 ἀνήκον, ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς ἀτομότητος ἀρχαί· ἐστὶ γὰρ αἷτιος ὄλου τοῦ
 πράγματος ἐκάστῳ καὶ κατὰ τὴν ὕλην καὶ κατὰ τὸ εἶδος· ὡς δὲ ἐστὶν
 αἷτιος, οὕτω καὶ γινώσκει διὰ τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ αἷτιαν τῶν ὄντων
 εἶναι. Ὡσπερ τοίνυν ὁ Θεὸς τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ, τῇ δημιουργῷ τῶν ὄντων,
 25 ὁμοιότης αὐτῶν ὄν, δι' αὐτῆς πάντα γινώσκει καὶ κατὰ τὸ καθόλου καὶ
 κατὰ τὸ μερικόν, οὕτω καὶ οἱ ἄγγελοι διὰ τῶν παρὰ Θεοῦ ἐντεθέντων
 αὐτοῖς εἰδῶν, γινώσκουσι τὰ ὄντα οὐ μόνον ὅσον πρὸς τὴν καθόλου φύσιν,
 ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ καθ' ἕκαστα τούτων, καθόσον εἰσὶ πολλαπλαῖ παραστά-
 σεις τῆς μονάδος ἐκείνης καὶ ἀπλουστάτης οὐσίας.

30 3. Ὅτι οὐ τὰ μέλλοντα γινώσκουσιν, ἴδιον γὰρ τοῦτο Θεοῦ. Ἐν τῷ
 Ἡσαΐα· „Ἀναγγείλατε τὰ ἥξοντα εἰς τὸ μέλλον, καὶ γνωσόμεθα ὅτι
 θεοὶ ἐστε“.

f. 225 v Ἰστέον δὲ, ὅτι διχῶς δύναται τὸ μέλλον γινώσκεισθαι· ἓνα μὲν τρόπον
 ἐν τῇ αἷτιᾳ αὐτοῦ, καὶ οὕτω τὰ μὲν ἐξ ἀνάγκης τῶν ἰδίων αἷτιῶν προ-
 35 ἴοντα βεβαίως προγινώσκονται, ὡς τὸ τὸν ἥλιον αὔριον ἀνατελεῖν· τὰ δὲ,
 ὡς ἐπὶ πλείστον, στοχαστικῶς γινώσκονται, ὡς ὁ ἰατρὸς τὴν τοῦ νοσοῦντος
 ὑγείαν προγινώσκει· τὰ δὲ ὡς ἐπ' ἔλαττον πάντη εἰσὶν ἄγνωστα, ὡς τὰ
 ἐξ αὐτομάτου καὶ τύχης· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ γινώσκουσιν οἱ ἄγγελοι

τὰ μέλλοντα, ὅσω τὰς τῶν ὄντων αἰτίας καθολικώτερον καὶ τελειότερον ἴσασιν ἢ ἡμεῖς, ὡς οἱ ὀξύτερον τὰς αἰτίας τῶν νόσων εἰδότες ἰατροὶ βέλτιον προγινώσκουσι τὰς μελλούσας νόσους ἢ ἰατρείας αὐτῶν. Ἄλλον δὲ τρόπον ἐν ἑαυτοῖς γινώσκονται τὰ μέλλοντα, καὶ οὕτω μόνον τοῦ Θεοῦ γινώσκειν αὐτὰ πάντα. Πάντα γὰρ ἐν τῇ ἑαυτοῦ αἰδιότητι καθορᾶ, ἥτις, ἀπλή οὐσα, ὅλη τῷ χρόνῳ πάρεστι καὶ αὐτὸν συνέλπισει, καὶ διὰ τοῦτο μία τοῦ Θεοῦ νόησις φέρεται ἐπὶ πάντα ὡσπερ παρόντα, εἰ καὶ τῷ χρόνῳ διαφέροι, καὶ ὁρᾶ πάντα ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ δὲ ἀγγελικὸς νοῦς, ἀποδέων τῆς θείας αἰδιότητος, οὐδὲ τὸ μέλλον γινώσκειν δύναται ὡς ἔστιν ἐν τῷ ἰδίῳ εἶναι. Εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸν χρόνον ἔστιν, ὃ αἰ σωματικαὶ κινήσεις μετροῦνται, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ χρόνος κατὰ τὸ ἐφεξῆς τῶν νοήσεων, καὶ οὕτως οὐ πάντα τὰ ἐν τῷ ὅλῳ χρόνῳ φερόμενα πάρεσιν αὐτῷ.

4. Ὅτι οὐδὲ τοὺς τῶν καρδιῶν γινώσκουσι διαλογισμούς· ἴδιον γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῦτο, ὡς ἐν τῷ Ἱερεμῖα· „Ἐγὼ Κύριος ἐρευνῶν καρδίας“, διότι ἢ τῆς λογικῆς κτίσεως βούλησις μόνῳ τῷ Θεῷ ὑπόκειται, κακεῖνος μόνος εἰς αὐτὴν δύναται ἐνεργεῖν, ὅς ἔστιν ἀρχοειδὲς αὐτῆς ἀντικείμενον ὡς ἔσχατον τέλος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ μόνῃ τῆς θελήσεως ἠρτημένα ἢ ἐν αὐτῇ ὄντα μόνῳ τῷ Θεῷ εἰσι γνωστά. Φανερόν δέ, ὅτι μόνῃ τῆς βουλήσεως ἠρτηται τὸ ἐνεργεῖν τινὰ τι θεωρεῖν. Ὅταν γὰρ τις ἐξὶν ἐπιστήμης ἔχη, ἢ νοητὰ εἶδη ἐν αὐτῷ ὑφειστώτα, χρῆται τούτοις ὅταν βούληται, καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Ἀπόστολος· „Τὸ τοῦ ἀνθρώπου οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ“. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀνθρώπινος διαλογισμὸς γινώσκειται καὶ ἐν τῷ αὐτοῦ ἀποτελέσματι, οὕτως καὶ ὑπ' ἀνθρώπων γινώσκειται, καὶ ὑπὸ ἀγγέλων λεπτότερον, ὅσω καὶ συγκεκαλυμμένον εἶη· γινώσκειται γὰρ οὐ τῇ ἔξωθεν ἐνεργείᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ προσώπου μεταβολῇ. Οὕτω καὶ ἰατροὶ γινώσκουσι ψυχικὰς διαθέσεις διὰ σφυγμοῦ, καὶ πολλῷ μᾶλλον οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ δαίμονες δὲ ἦττον, ὅσω λεπτότερον οἱ ἄγγελοι τῶν τοιούτων κεκρυμμένων μεταβολῶν συνιᾶσιν τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ γινομένων ἐκ τοῦ νοῦ καὶ διὰ τῆς καρδίας ἐξαπλουμένων.

Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ ἀνθρώπος οὐ γινώσκει τοὺς ἐτέρου διαλογισμούς, τῆς τε τοῦ σώματος παχύτητος κωλυούσης καὶ τῆς βουλήσεως ἀσφαλιζομένης ἐν ἀπορρήτῳ. Ἐὐ μὲν οὖν πρῶτον διάφραγμα ἐν τῇ ἀναστάσει ἀρθήσεται, καὶ οὐδ' ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ· τὸ δὲ δεύτερον κώλυμα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν μενεῖ, καὶ νῦν ἐστὶν ἐν ἀγγέλοις· τὴν μέντοι ποιότητα τοῦ νοῦ, ὅσον πρὸς τὴν τῆς χάριτος καὶ δόξης ποσότητα ἢ δόξα τοῦ σώματος παραστήσει· καὶ οὕτως εἰς τὴν ἐτέρου διάνοιαν δυνήσεται βλέπειν.

Καὶ ὅτι εἰς ἄγγελος τὰ τοῦ ἐτέρου νοητὰ εἶδη ὁρᾶ διὰ τὸ τὸν τρόπον τῶν νοητῶν εἰδῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον εἶναι καθόλου ἀναλόγως

ἔχειν τῷ τῶν οὐσιῶν ἀξιῶματι. Ἄλλ' οὐκ ἀνάγκη τόνδε τὸν ἄγγελον, γινώσκειν ὅπως τοῖς νοητοῖς ἐκείνοις εἶδеси χρῆται ὁ ἕτερος τῷ κατ' ἐνεργειαν θεωρεῖν.

5 β. Ὅτι οὐ γινώσκουσι τὰ τῆς χάριτος μυστήρια τῇ φυσικῇ γνώσει
 6 διὰ τῆς αὐτῶν οὐσίας καὶ τῶν συμπεφυκότων εἰδῶν, ἠρτημένα τῆς ἀπλῆς
 τοῦ Θεοῦ βουλήσεως. Κατὰ τὸν Παῦλον γάρ· „Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ,
 εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν αὐτῷ“. Ἀποκαλύψεως δὲ γινώσκει ἐπίστανται
 οὔτε πάντα, οὔτε πάντες ἐπίσης, ἀλλὰ καθὼς ἂν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἀποκαλύψαι
 θελήσειεν, ὥστε τοὺς ὑπερκειμένους ἐποπτικώτερον θεωροῦντας τὴν θείαν
 10 σοφίαν πλείω καὶ ὑψηλότερον μυστήριον ἐν αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ γινώσκειν, ἃ
 τοῖς ὑποβεβηκόσι φανεροῦσι τῷ φωτίζειν αὐτούς. Ταῦτα δὲ τινὰ μὲν ἐξ
 ἀρχῆς τῆς σφῶν αὐτῶν παραγωγῆς, τινὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἔμαθον κατὰ τὸ
 συμβαῖνον τοῖς αὐτῶν λειτουργήμασιν· τὸ δὲ μυστήριον τῆς σαρκώσεως,
 καθόσον μὲν ἀποκεκάλυπτο πᾶσιν ἀπ' ἀρχῆς ὡς ἀρχὴ τις πρὸς ἣν πᾶσα
 15 τέτακται ἢ τούτων διακονία· „Πάντες γάρ εἰσι, κατὰ Παῦλον, λειτουργικὰ
 πνεύματα ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν βασιλείαν“, ὃ
 διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως γίνεται. Ὅσον δὲ πρὸς τὰ κατὰ μέρος
 ιδιώματα αὐτοῦ οὐ πάντες ἐξ ἀρχῆς ἤδεσαν, ἀλλ' ἐνιοι, καὶ τῶν ὑπερκει-
 μένων, μετὰ ταῦτα μεμαθήκασιν, ὡς ἐν τῷ Ἡσαΐα ἐρωτῶσι· „Τίς ὁ παρα-
 20 γεγόμενος ἐξ Ἐδῶμ;“, καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκρίνεται· „Ἐγὼ διαλέγομαι δι-
 καιοσύνην“.

Ἰστέον δέ, ὅτι τὴν θείαν σοφίαν ὁρῶσιν, ἀλλ' οὐ περιληπτικῶς· ὅθεν οὐ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ κεκρυμμένον ὁρῶσιν.

f. 226 v

LVIII. — Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀγγελικῆς γνώσεως.

1. Ὅτι ὁ ἀγγελικὸς νοῦς οὐκ ἔστιν ἐν δυνάμει, εἰ τὸ ἐν δυνάμει νοοῖτο ὡς τὸ πεφυκέναι ἔχειν καὶ μὴ ἔχειν πω· ἔστι γὰρ ἢ νοερὰ δύναμις αὐτῶν διόλου πεπληρωμένη νοητῶν καὶ συμφυῶν εἰδῶν, ἐφ' ἃ φύσει ἐκτείνεται, ὡς καὶ τὰ ἀνωτάτω σώματα ἔχουσι δύναμιν πρὸς τὸ οἰκεῖον
 30 εἶναι πεπληρωμένην· ὅσον δὲ πρὸς τὰ ἀποκαλυπτά, καὶ τοιοῦτον δυνάμει νοῦν ἔχουσιν. Εἰ δὲ τὸ ἐν δυνάμει νοοῖτο ὡς τὸ ἔχειν καὶ μήπω θεωρεῖν, ἐν δυνάμει ἐστίν· καὶ ἃ γὰρ τῇ φυσικῇ γνώσει γινώσκει οὐκ ἂν ἐνεργεῖα θεωρεῖ, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ Λόγου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θεωρουμένων τὴν γνῶσιν αἰεὶ ἐνεργεῖα ἐστίν, αἰεὶ ἐνεργεῖα θεωρῶν τὸν Λόγον, καὶ αἰεὶ ἐν
 36 αὐτῷ ὁρῶν· ὃ ἢ μακαριότης αὐτῷ, οὐκ ἐν ἕξει ἀλλ' ἐνεργεῖα συνισταμένη. Εἰ δὲ λέγονται οἱ ἄγγελοι ἐπιθυμεῖν παρακύψαι, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ Πέτρου, οὐ διὰ τὸ πόρρω κείσθαι τὸ ἐφετόν, ἀλλὰ διὰ τὴν δυσχέρειαν, οὐ μέντοι

6 I Cor. 2, 11   15 Heb. 1, 14   19 Is. 63, 1   25 Titre en marge dans A:
 Περὶ τοῦ ὅπως νοοῦσιν   36 I Pet. 1, 12